

کارایی قوانین و سیاست‌های موجود در بروز رفتار محیط‌زیست‌گرایانه از دیدگاه دو گروه شهروندان شهر تهران و مدیران اجرایی حوزه مدیریت محیط‌زیست شهرداری تهران

سپیده خوش‌بین^{۱*}، مژگان زعیمدار^{۲**}، رکسانا موگویی^{۳***}، رخشاد حجازی^{۴****}

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۹/۲۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۴/۱۴

چکیده

امروزه مطالعه درباره علل مؤثر بر بروز رفتار محیط‌زیست‌گرایانه یکی از موضوعات مهم در روان‌شناسی و جامعه‌شناسی محیط‌زیست است. هدف این پژوهش بررسی تأثیر قوانین و سیاست‌های موجود از دیدگاه دو گروه شهروندان و مدیران اجرایی حوزه محیط‌زیست شهرداری تهران در بروز رفتارهای محیط‌زیست‌گرایانه است. بر این اساس عوامل درونی و بیرونی متعددی در بروز رفتارهای محیط‌زیست‌گرایانه نقش دارند. مقاله حاضر به روش توصیفی-پیمایشی و به شیوه تحلیل محتوی کمی با نگاهی نظام‌مند، به عوامل مؤثر در بروز رفتارهای دوستدار محیط‌زیست شهروندان پرداخته است. حجم نمونه شامل ۶۴۱ نفر از شهروندان و ۴۹ نفر از مدیران اجرایی حوزه محیط‌زیست شهرداری تهران است و شهر تهران قلمرو مکانی این تحقیق را تشکیل می‌دهد. داده‌ها از طریق پرسش‌نامه با استفاده از روش‌های تحلیل آماری چون آزمون T تک نمونه‌ای مستقل و کای اسکوئر در محیط نرم‌افزار رایانه‌ای SPSS مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. نتایج تحقیق حاکی از عدم کارایی قوانین و سیاست‌ها موجود در ایجاد تغییر رفتار محیط‌زیست‌گرایانه شهروندان شهر تهران است.

واژگان کلیدی: رفتار دوستدار محیط‌زیست، عوامل درونی، عوامل بیرونی، قوانین و سیاست‌ها، مدیران اجرایی حوزه محیط‌زیست.

* دانشجوی مدیریت محیط‌زیست دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران شمال، تهران، ایران.
sepidkhoshbin@gmail.com

** استادیار محیط‌زیست، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران شمال، تهران، ایران. (نویسنده مسئول)
jzaeimdar@yahoo.com

*** دانشیار محیط‌زیست دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران شمال، تهران، ایران.
moogouei_roxana@yahoo.com

**** استادیار محیط‌زیست دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران شمال، تهران، ایران.
rokhshad47@yahoo.com

مقدمه

واکنش‌های خردمندان به آسیب‌های محیط‌زیست که جهان بعد از انقلاب صنعتی با آن روبه‌رو شده است، از مهم‌ترین و تعیین‌کننده‌ترین اموری است که دولت‌ها در همه کشورها اعم از توسعه‌یافته و درحالی‌که توسعه با آن روبرو هستند.

امروزه متخصصان علوم اجتماعی از رفتار محیط‌زیست‌گرایانه انسان با طبیعت به‌عنوان راه‌گذر از بزرگ‌ترین چالش حال حاضر این حوزه اتفاق نظر دارند؛ اما اگرچه حفظ محیط‌زیست از وظایف شهروندان و وظیفه‌شناس و مسئولیت‌پذیر است، دولت‌ها نیز در این خصوص تکالیف متعددی بر عهده‌دارند. ازجمله الزام به سیاست‌گذاری و وضع قوانین مرتبط با موضوع حفاظت از محیط‌زیست. به‌ویژه که این موضوع یک معضل جهانی است و منحصر به کشور و جغرافیای خاصی نیست و به همین علت پیمان‌ها و عهدنامه‌های بین‌المللی متعددی در این عرصه تنظیم شده است. در طول چند دهه گذشته جامعه‌شناسان و روان‌شناسان، با شناسایی شاخص‌های مرتبط با بروز رفتار، به بررسی ریشه‌های مستقیم و غیرمستقیم کنش محیط‌زیست‌گرایانه پرداخته‌اند. (میر فردی، اصغر ۱۳۹۵)

در این راستا کلان‌شهر تهران با جمعیتی که در روز به ۱۲ میلیون نفر می‌رسد و در مقام مقایسه حتی از چندین کشور جهان بیشتر است، با مشکلات و معضلات گوناگونی در حوزه محیط‌زیست دست‌به‌گریبان است. سازمان حفاظت از محیط‌زیست کشور به بارگذاری بیش از توان اکولوژیک و آلودگی‌های محیط‌زیستی (هوا، خاک، آب، صدا و...)، تأثیر تخریب‌های صورت گرفته در محیط‌زیست ناشی از فعالیت‌های انسانی و پروژه‌های زیربنایی، کمبود زیرساخت‌های حمل‌ونقل عمومی، عدم اجرای مناسب مدیریت پسماند، عدم توجه کافی صنایع به کنترل آلاینده‌های هوا و کمبود سرانه فضای سبز، به‌عنوان بخشی از مشکلات محیط‌زیست کلان‌شهر تهران اشاره کرده است. ازاین‌رو ضرورت حفظ محیط‌زیست برای نسل‌های آینده و حرکت به‌سوی توسعه پایدار بر اساس عالی‌ترین قوانین کشور ازجمله قانون اساسی و حقوق شهروندی، همچنین قوانین جهانی حقوق بشر بیش‌ازپیش موردتوجه است.

چارچوب نظری تحقیق

جامعه‌شناسی محیط‌زیست

در واکاوی ادبیات نظری جامعه‌شناسی محیط‌زیست دو نوع رویکرد مشاهده می‌شود. دسته اول رویکرد کلاسیک که در آن محیط‌زیست به‌عنوان یک مبحث حاشیه‌ای مطرح است و دسته دوم رویکرد نوین جامعه‌شناسی که با محوریت محیط‌زیست و با نظریه‌ها و دیدگاه‌های گوناگونی شکل گرفته‌است. استرن (2000) نظریه‌های جدید ارائه‌شده با موضوع محیط‌زیست را به سه دسته تقسیم می‌کند:

۱. محیط‌زیست‌گرایی به‌مثابه جهان‌بینی: این نظریه به تعامل جدایی‌ناپذیر کنش انسان با کره زمین می‌پردازد.

۲. ارزش‌ها اساس و پایه محیط‌زیست‌گرایی: اینگلههارت (1990)، محیط‌زیست‌گرایی را از ارزش‌های فرامدرن می‌داند که محصول امنیت و ثروت رو به افزایش در کشورهای پیشرفته است.

۳. محیط‌زیست‌گرایی در نتیجه رفتار دیگرخواهانه (نوع‌دوستانه): طبق این نظریه انگیزه‌های نوع‌دوستانه موجب مشارکت مردم در رفتارهای محیط‌زیست‌گرایانه است. پیش‌فرض این نگرش که توسط هبرلین (1972) مطرح شد وجود انگیزه‌های نوع‌دوستانه برای شرکت مردم در فعالیت‌های دوستدار محیط‌زیست به‌عنوان یک خیر عمومی است. به اعتقاد هانیگان (2006) جامعه‌شناسی محیط‌زیست در طول تاریخ دو مرحله را پشت سر گذاشته است. در مرحله نخست عوامل کلیدی مخرب محیط‌زیست توسط جامعه‌شناسان شناسایی شده و در مرحله بعدی ایجاد فرآیندهای مؤثر در اصلاح و بهبود محیط‌زیست موردنظر قرا گرفته است.

باید توجه داشت بسیاری از رفتارهای محیط‌زیست‌گرایانه فقط در صورتی که زیرساخت‌های موردنیاز آن‌ها مانند سیستم حمل‌ونقل عمومی و سیستم بازیافت زباله و... فراهم‌شده باشد به وقوع می‌پیوندد؛ بنابراین حتی با وجود قوانین و سیاست‌های حافظ محیط‌زیست، فقدان عوامل زیربنایی و ضمانت اجرایی قوانین موضوعه، مانع مهمی در بروز رفتارهای محیط‌زیستی شهروندان است. ازجمله قوانین و سیاست‌های محیط‌زیستی که در صورت اجرا تأثیر چشمگیری در بروز رفتار دوستدار محیط‌زیست شهروندان دارد می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

ماده ۶۰ قانون برنامه پنج‌ساله چهارم توسعه: دولت موظف است به منظور تقویت و توانمندسازی ساختارهای مرتبط با محیط‌زیست و منابع طبیعی، سازوکارهای لازم را جهت گسترش آموزش‌های عمومی و تخصصی محیط‌زیست، در کلیه واحدهای آموزشی و مراکز آموزش عالی و... تنظیم و برقرار نماید.

ماده ۱ و ۲ برنامه اصلاح الگوی مصرف مصوب شورای اسلامی شهر تهران-۱۳۸۸: تشکیل ستاد الگوی مصرف در شهرداری‌ها، تحت مسئولیت شورای اسلامی شهر تهران و ارائه گزارش و برنامه‌های اصلاح الگوی مصرف به شورا در زمینه‌های آموزش‌های شهروندی، استفاده از ظرفیت مشارکت‌های مردمی، شورایی‌ها و گروه‌های داوطلب.

ماده ۶ فصل چهارم قوانین، مقررات، ضوابط و استانداردهای محیط‌زیست انسانی^۱: سازمان صداوسیما جمهوری اسلامی ایران و سایر رسانه‌هایی که نقش اطلاع‌رسانی دارند و همچنین دستگاه‌های آموزشی و فرهنگی موظفاند جهت اطلاع‌رسانی و آموزش، جداسازی صحیح، جمع‌آوری و بازیافت پسماندها اقدام و با سازمان‌ها و مسئولین مربوطه همکاری نماید.

یافته‌ها نشان می‌دهد رفتارهای دوستدار محیط‌زیست به واسطه برهم‌کنش عوامل اجتماعی- اقتصادی و روانشناسی تعیین می‌شوند. عوامل مؤثر در بروز این رفتارها را می‌توان به سه دسته تحت عنوان عوامل درونی، بیرونی و جمعیت‌شناختی تقسیم کرد. دسته اول: عوامل درونی مانند ارزش، هنجار، نگرش و... دسته دوم: عوامل بیرونی مانند عوامل اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی. دسته سوم: عوامل دموگرافیک از قبیل سن، جنس، تحصیلات (کالموس و آجی من، ۲۰۰۲).

مطالعات روان‌شناسان و جامعه‌شناسان برای یافتن ریشه‌های کنش محیط‌زیست‌گرایانه از اوایل سال ۲۰۰۰ با مطالعه مدل‌های خطی رفتارهای دوستدار محیط‌زیست آغاز شد و به دنبال آن به مدل‌های پیچیده‌تری مانند «نظریه فعال‌سازی هنجاری»^۲ یا «نظریه رفتار منطقی»^۳ یا «نظریه رفتارهای برنامه‌ریزی‌شده»^۴ و ... منتهی شد. در این مدل‌ها علاوه بر عوامل بیرونی مانند منابع مالی، عوامل درونی متعددی مثل هنجار، نگرش، باور، آگاهی و... نقش مهمی بر عهده دارند.

۱. سازمان حفاظت محیط زیست

2. Norm Activation Theory
3. Theory of reasoned action
4. Theory of planned behavior

کالموس و آجی‌من در مدل خود دانش محیط‌زیستی، ارزش و نگرش را همراه با پیوند احساسی به‌منزله مجموعه پیچیده‌ای دیدند و آن را «هشیاری دوستدار محیط زیستی»^۱ خواندند. این مجموعه توسط صفات شخصیتی، فاکتورهای درونی و بیرونی شکل می‌گیرد. کولموس و آژیمن بر این تصور بودند که ممکن است مدل ایشان در هر یک از مراحل عمر افراد شکل متفاوتی به خود بگیرد.

چارچوب این تحقیق بر اساس مدل کولموس و آژیمن (هوشیاری محیط زیستی) است چراکه این مدل بر اساس صفات شخصیتی، فاکتورهای درونی و بیرونی متعددی شکل گرفته و درعین حال به‌روز شده مدل‌های قبلی است.

روش پژوهش

رویکرد روش‌شناسی پژوهش حاضر توصیفی-پیمایشی است و به شیوه تحلیل محتوی کمی انجام شده‌است. جهت گردآوری اطلاعات از منابع اسنادی و توزیع پرسش‌نامه بهره گرفته شده‌است. برای دستیابی به مجموعه‌ای همبسته از عوامل مؤثر در بروز رفتارهای محیط‌زیست‌گرایانه با واکاوی تجربه‌های پیشین و شناخت طیف گسترده‌ای از عوامل تأثیرگذار در بروز رفتارهای دوستدار محیط‌زیست، بین مبانی نظری و شاخص‌های تأثیرگذار بر بروز این نوع رفتار، پیوند مفهومی و ساختاری-کارکردی ایجاد شد. بدین منظور در ابتدا پس از بررسی مدل‌های رفتاری محیط‌زیست‌گرایانه و شاخص‌های مطرح‌شده در آن‌ها، همچنین جستجوی مقالات در پایگاه مقالات علمی فارسی و انگلیسی با کلیدواژه‌های مرتبط (رفتار محیط‌زیست‌گرایانه، رفتار دوستدار محیط‌زیست و...)، طیفی از شاخص‌های موجود در مدل‌ها، اسناد و مقالات مرتبط گردآوری، طبقه‌بندی و شناسایی شد. حاصل این گردآوری به شرح زیر است:

جدول ۱. مهم‌ترین عوامل مؤثر در بروز رفتارهای محیط‌زیست‌گرایانه بر اساس

اسناد، مقالات و مدل‌ها

-	دانش منجر به نگرش و نگرش منجر به رفتار محیط‌زیستی است. (مدل خطی رفتار محیط‌گرایانه)
-	علاوه بر دانش و نگرش، عادت هم نقش مهمی در بروز رفتار دارند. (Owens, 2000)
-	بین نگرش و رفتار فاصله‌ای هست که شامل عوامل زیر است: تجربه مستقیم در مقابل تجربه غیرمستقیم، تأثیرات هنجاری، اختلاف‌زمانی، سنجش نگرش - رفتار. (Rajacki, 1982).

-	نگرش وقتی به‌طور مستقیم با رفتار زیست‌محیطی ارتباط داشته باشد روی رفتار مؤثر است. (Fishbein & Ajzen, 1975)
-	نگرش روی نیت رفتار و نیت تحت تأثیر هنجارها و باورهای رفتاری و هنجاری قرار دارد. (Ajzen & Fishbein, 1980)
-	دانش استراتژی کنش، منبع کنترل، نگرش، التزام زبانی و احساس تعهد فردی، همچنین عوامل اقتصادی و اجتماعی متغیرهای در ارتباط با رفتار دوستداران محیط‌زیست هستند. (Hines, Hungerford and Tomera, 1990)
-	رفتار خیرخواهانه و همدلی موجب بروز رفتارهای محیط‌زیست‌گرایانه است. (Eisenberg and Miller, 1987)
-	رفتار خیرخواهانه و وضعیت بهتر اقتصادی موجب بروز رفتارهای دوستدار محیط‌زیست است. (Borden and Francis, 1978)
-	وضعیت خوب اقتصادی لزوماً باعث بروز رفتارهای دوستدار محیط‌زیست نیست. (McLaren et al., 1998)
-	عزت‌نفس، حس تعلق، کنترل شخصی، خودکارآمدی و خوش‌بینی عوامل مؤثر در رفتار محیط‌زیست‌گرایانه هستند. (Geller)
-	کنترل شخصی، همدردی و مراقبت فعال عوامل مؤثر در بروز رفتارهای زیست‌محیطی هستند. (Allen and Ferrand, 1999)
-	گرایش‌های اجتماعی، ایگوئیستی و بیوسفری انگیزه‌ای برای بروز رفتار زیست‌محیطی هستند. (Stern, 1993)
-	نگرش و ارزش، امکان بروز رفتار محیط‌زیستی (شامل عوامل زیرساختی و اقتصادی)، مشوق‌های رفتاری (شامل مقبولیت اجتماعی، کیفیت زندگی و صرفه‌جویی مالی)، بازخورد مثبت ناشی از بروز رفتار محیط‌زیستی و تأثیر غیرمستقیم دانش بر رفتار و تأثیر مستقیم آن بر نگرش و ارزش از عوامل مطرح در بروز رفتار محیط‌زیست‌گرایانه هستند. (Fietkau and Kessel, 1981)
-	نگرش، خلق‌و‌خو، منبع کنترل، زمان کافی، وضعیت اقتصادی مناسب و اطلاعات کافی نقش مهمی در رفتارهای دوستدار محیط‌زیست ایفا می‌کند. (Blake, 1999)
-	جنسیت و تحصیلات بیشترین اثر را روی نگرش و رفتار زیست‌محیطی ایفا می‌کنند. (Lehmann, 1999)
-	عامل سن در بروز رفتار محیط‌زیستی تأثیر دارد. جوانان بیشتر از سالخوردگان رفتار محیط‌زیست‌گرایانه از خود بروز می‌دهند. (Arcury, 1990)
-	سن از عوامل مهم است و قوی‌ترین جهان‌بینی محیط‌زیستی در سنین میان‌سالی داده می‌شود. (Blaiki, 1994)
-	دین، باورها، ارزش‌ها و اعتقادات از عوامل حفظ محیط‌زیست هستند و انسان را به بروز رفتار اخلاقی نسبت به محیط‌زیست موظف کرده است. (عابدی سروستانی، ۱۳۸۶)
-	نگاه بشر به محیط‌زیست و معرفت‌شناسی و جهان‌بینی انسان، از عوامل مؤثر در رفتار محیط‌زیستی است. (محقق داماد، ۱۳۸۰)

کارایی قوانین و سیاست‌های موجود در ...؛ خوش‌بین و همکاران ۱۰۱

-	وجوه فلسفی و دینی باید در رفتارهای انسان نسبت به محیط‌زیست مورد توجه قرار گیرد. (شاه ولی، ۱۳۷۸)
-	تبیین مفاهیم اخلاقی متناسب با تحولات اجتماعی از اهمیت به‌سزایی برخوردار است. (سروش، ۱۳۸۱)
-	اخلاق دینی در نوع برخورد انسان با طبیعت نقش دارد. (دی پائولاف 2000)
-	حفظ محیط‌زیست از تکالیف بشری و حقوق انسانی است. (جوادی آملی، ۱۳۸۶)
-	منبع کنترل درونی قوی‌تر باعث تغییر رفتار محیط‌زیست‌گرایانه است. (کالموس و آچی من، 2002)
-	انگیزه از دلایل نیرومند بروز یک رفتار است. (Preuss, 1999)
-	دانش به‌طور غیرمستقیم موجب تقویت مکانیزم‌هایی است که تغییر در رفتار را تسهیل می‌کند. (فردوسی و همکاران، ۱۳۸۶)
-	در تقسیم‌بندی موجود درباره دانش: دانش مربوط به عمل دربرگیرنده راه‌حل‌های رفتاری و دانش اثربخش به انتخاب راه‌حل‌های رفتاری کمک می‌کند (Frick, 2004).
-	برای بروز هشیارانه رفتار محیط‌زیستی حداقلی از دانش مورد نیاز است گرچه جزئیات و دانش فنی کمکی به افزایش بروز این رفتار نمی‌کند. عوامل اقتصادی و فرهنگی به بروز رفتار محیط‌زیستی کمک می‌کند. (Preuss, 1999)
-	ارزش‌های محیط‌زیستی خانواده، الگوها، آموزش و پرورش و سازمان‌های محیط‌زیستی از عوامل مؤثر در بروز رفتارهای دوستدار محیط‌زیست هستند. (Chawla, 1999)
-	نگرش محیط‌زیستی روی رفتار محیط‌زیستی کم‌هزینه همبستگی زیادی دارد (Diekmann and Preisendoerfer, 1992)
-	عادت‌ها نقش مهمی در بروز رفتارها بر عهده دارند. (کالموس و آچیمین، 2002)
-	گردشگری فرهنگی و اکوتوریسم در مقایسه با گردشگری تفریحی در حفظ محیط‌زیست میزبان مؤثر است. (فاضلی، جعفر صالحی، ۱۳۹۲)
-	ارتباط با افرادی که هنجارهای محیط‌زیست‌گرایانه دارند به احتمال بیشتری موجب بروز رفتار دوستدار محیط‌زیست خواهد بود. (Videras et al., 2012)
-	نگرانی درباره حسن شهرت فرد نیز بر رفتارهای دوستدار محیط‌زیستی تأثیر می‌گذارد. (Alp izarand Gsottbauer, 2015)
-	استراتژی محیط‌زیستی شرکت‌ها (آب‌وهوای سبز) به‌طور مثبت روی نیت کارکنان و رفتار سبز آنها تأثیر می‌گذارد. (Norton et al., 2017)
-	رویکرد شادمانی به‌عنوان یک رویکرد نوین در ارزش‌گذاری محیط‌زیستی ظهور کرده است. (Welsch and Kühling, 2009)
-	انتظار لذت‌یابی از رفتارهای دوستدار محیط‌زیستی به‌طور مثبت روی نیت مشارکت در این رفتارها در آینده تأثیر دارد. (Hartmann et al., 2017)
-	ارتباط با طبیعت قویاً روی ارزش‌ها و نگرش‌ها و به دنبال آن بر رفتار اکولوژیکی و بهزیستی ذهنی تأثیر می‌گذارد. (Mayer and Frantz, 2004)
-	احتمال وجود دغدغه‌های محیط‌زیستی در کسانی که با طبیعت ارتباط دارند، بیشتر است. (Schultz)

(et al, 2004)
- ایدئولوژی سیاسی روی نگرش محیط‌زیستی تأثیر می‌گذارد. (Guber, 2013)
- افراد دموکراتیک و چپ‌گرای لیبرال بیشتر نگرش‌های محیط‌زیستی دارند تا جمهوری‌خواه و محافظه‌کار. (Dunlap, 1975)
- حزب چپ و افرادی با گرایش‌های سیاسی مشابه باورها و نگرش‌های محیط‌زیستی بیشتری دارند. (Neumayer, 2004)
- تحریم‌های محیط‌زیستی که در زمینه سیاست‌های محیط‌زیستی به کار بسته می‌شوند بازدارنده مناسبی بوده‌اند. (Almer and Goeschl, 2010)
- سیاست‌های خاص می‌توانند در ارتقای رفتار بازیافت مؤثر باشند. (Kirakozian, 2016)
- احتمال بروز رفتارهای دوستدار محیط‌زیست در افرادی که در اقتصادهای توسعه‌یافته با نیت‌های محیط‌زیستی زندگی می‌کنند بیشتر است. (Morren and Grinstein, 2016)

بر اساس جدول ۱، بیشترین شاخص‌ها (از بین ۹۱ شاخص) که از طریق شمارش یک‌به‌یک به‌دست آمده است مورد بررسی درصد فراوانی قرار گرفت. ۲۴ شاخص استخراج شده از منابع مذکور بر اساس درصد فراوانی نشان‌دهنده بیشترین عوامل مؤثر در بروز رفتار محیط‌زیست‌گرایانه است. این شاخص‌ها به‌این ترتیب عبارت‌اند از: نگرش (۱۶/۴۸٪)، دانش، تحصیلات و اطلاعات (۱۲/۰۹٪)، دین، جهان‌بینی و معرفت‌شناسی (۷/۶۹٪)، اقتصادی (۷/۶۹٪)، منبع کنترل (۵/۴۹٪)، ارزش (۵/۴۹٪)، اجتماعی و فرهنگی (۴/۴۰٪) و قوانین و سیاست‌گذاری‌ها (۳/۳۰٪)؛ بنابراین با بررسی ۸ شاخص مذکور، یک‌سوم عوامل مؤثر در بروز رفتارهای دوستدار محیط‌زیست مورد بررسی قرار گرفت. در این مرحله برای نیل به شاخص‌های عملیاتی‌تر و هم‌چنین بومی کردن شاخص‌ها متناسب با وضعیت ایران، هم‌چنین بررسی روایی یا اعتبار^۱ آن به طرق محتوایی و صوری، بر اساس نظر گروه خبرگان شامل ۲۶ نفر از متخصصان، ۱۰ نفر از اساتید حوزه محیط‌زیست و ۱۶ نفر از اساتید جامعه‌شناسی، پرسش‌نامه‌ای برای ۸ شاخص و با استفاده از طیف لیکرت ۵ گزینه‌ای طراحی، سنجیده و مورد راستی‌آزمایی قرار گرفت. با توجه به ضرایب هرکدام از شاخص‌ها، مجموع نمرات آن‌ها و نیز محاسبه میانگین و انحراف معیار، استانداردسازی و اطمینان از تناسب گویه‌ها با شاخص‌ها انجام شد و بر این اساس مناسب‌ترین گویه‌ها برای هر یک از شاخص‌ها شناسایی و مورد مطالعه قرار گرفت. در این پژوهش برای انتخاب خبرگان از روش گلوله برفی که یک روش غیر احتمالی در جامعه‌شناسی است استفاده شده است.

کارایی قوانین و سیاست‌های موجود در ...؛ خوش‌بین و همکاران ۱۰۳

جامعه آماری این پژوهش متشکل از دو گروه شهروندان شهر تهران و مدیران اجرایی حوزه محیط‌زیست شهرداری تهران بود. در این مرحله دو پرسش‌نامه برای شهروندان شهر تهران و مدیران اجرایی حوزه محیط‌زیست تهیه و تنظیم شد. روش نمونه‌گیری تصادفی بوده و پرسش‌نامه توسط ۶۴۱ نفر از شهروندان به‌صورت کامل تکمیل شد که بر اساس فرمول کوکران این حجم نمونه با توجه به حجم جامعه آماری قابل‌قبول است.

$$n = \frac{\frac{Z^2 pq}{d^2}}{1 + \frac{1}{N} \left(\frac{Z^2 pq}{d^2} - 1 \right)}$$

فرمول ۱. فرمول کوکران حجم نمونه

۴۹ نفر از مدیران اجرایی نیز پاسخ‌دهندگان گروه دوم را تشکیل می‌دهند. همچنین مناطق ۲۲ گانه شهر تهران قلمرو مکانی این تحقیق برای هر دو گروه پاسخ‌دهندگان است. در آزمون فرضیه پژوهش «سیاست‌ها و راهکارهای موجود که منجر به تغییر رفتار محیط‌زیستی شهروندان می‌شود از کارایی بالا برخوردار نیست» داده‌های گردآوری‌شده از طریق پرسش‌نامه با استفاده از روش‌های تحلیل آماری چون آزمون T تک نمونه‌ای و کای اسکوئر در محیط نسخه ۲۲ نرم‌افزار رایانه‌ای SPSS مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. برای محاسبه ضریب پایایی^۱ از ضریب آلفای کرونباخ در نرم‌افزار SPSS استفاده شد. ضریب آلفای کرونباخ برای قوانین و سیاست‌ها در پرسش‌نامه شهروندان برابر ۰/۷۰۹ و برای مدیران اجرایی برابر ۰/۷۳۸ است و می‌توان بر این اساس نتیجه گرفته که سؤالات و گویه‌های طرح‌شده از انسجام درونی برخوردار بوده و قابلیت سنجش را دارا است.

یافته‌های توصیفی تحقیق

یافته‌های توصیفی پژوهش شامل ویژگی‌های فردی پاسخ‌دهندگان جامعه نمونه در گروه شهروندان شامل سن، جنس، وضعیت تأهل، بعد خانوار، میزان تحصیلات، شغل و متوسط میزان درآمد آن‌ها و به شرح زیر است:

سن: اکثر پاسخ‌دهندگان بین سنین ۳۰-۳۹ سال با درصد فراوانی ۴۱/۳٪ قرار و کم‌ترین پاسخ‌دهندگان در گروه سنی بالاتر از ۷۰ سال با درصد فراوانی ۰/۵٪ بودند.

1. Reliability

۱۰۴ فصلنامه برنامه‌ریزی توسعه شهری و منطقه‌ای (علمی)، سال ششم، شماره ۱۷، تابستان ۱۴۰۰

جنس: از کل ۶۴۱ نفر، ۱۸۹ نفر مرد و ۴۵۲ نفر زن بوده‌اند. به عبارت دیگر ۲۹/۵٪ پاسخ‌دهندگان مرد و ۷۰/۵٪ از پاسخ‌دهندگان زن بوده‌اند.

تأهل: اکثریت پاسخ‌دهندگان را متأهلین با تعداد ۴۵۸ نفر معادل ۷۱/۵٪ تشکیل می‌دادند، همچنین ۱۸۳ نفر، معادل ۲۸/۵٪ مجرد بودند.

بعدخانوار: بیشترین بعد خانوار با ۳ نفر، ۳۳/۴٪ جامعه آماری شهروندان را تشکیل داده‌است. پس‌از آن خانوارهای ۴ نفره با ۳۱/۰٪ در رتبه دوم بودند.

تحصیلات: بیشترین با تعداد ۲۰۱ نفر دارای مدرک کارشناسی معادل ۳۱/۳۶٪ و پایین‌ترین سطح تحصیلی گروه زیردیپلم با فراوانی ۲۱ نفر یعنی ۳/۲۸٪ بودند.

شغل: ۲۹۳ نفر معادل ۴۵/۷٪ از پاسخ‌دهندگان دارای شغل کارمندی، ۱۶/۴٪ خانه‌دار و ۱۲/۳٪ دارای شغل آزاد بودند.

درآمد: بیشترین میزان درآمد در بازه دو تا چهار میلیون تومان با ۲۹/۳٪ و پس‌از آن با ۲۷٪ متعلق به گروه درآمدی چهار تا شش میلیون تومان بود.

محل سکونت: شامل ۲۲ منطقه شهر تهران است. بیشترین پاسخ‌دهندگان در منطقه ۱ (۱۳/۶ درصد) و کم‌ترین آن‌ها در منطقه ۹ (۰/۶ درصد) ساکن بودند.

یافته‌های توصیفی در گروه مدیران اجرایی شامل سابقه فعالیت اجرایی، سطح تحصیلات و رشته تحصیلی بدین شرح است:

توزیع فراوانی پاسخ‌دهندگان در گروه مدیران اجرایی شهرداری تهران برحسب سابقه **فعالیت:** از میان ۴۹ نفر مدیران اجرایی پاسخ‌دهنده، سابقه فعالیت ۱۰ نفر بیش از ۱۵ سال، ۱۴ نفر بین ۱۰ تا ۱۵ سال، ۱۹ نفر بین ۵ تا ۱۰ سال و ۶ نفر کمتر از ۵ سال بود.

توزیع فراوانی پاسخ‌دهندگان در گروه مدیران اجرایی شهرداری تهران برحسب تحصیلات: در این گروه بیشترین فراوانی مربوط به دارندگان مدرک کارشناسی ارشد با ۴۶/۹۴٪ و پس‌از آن مدرک کارشناسی با ۳۸/۷۸٪ است. همچنین ۱۰/۲۰٪ دارای مدرک دکتری و

کارایی قوانین و سیاست‌های موجود در ...؛ خوش‌بین و همکاران ۱۰۵

۴/۰۸٪ دارای مدرک کاردانی بودند. رشته تخصصی ۴۲/۸۶٪ از مدیران اجرایی شهرداری تهران در حوزه محیط‌زیست و ۵۷/۱۴٪ از آنان در سایر رشته‌ها بود. برای بررسی تأثیر سیاست‌ها و قوانین موجود در بروز رفتارهای محیط‌زیست‌گرایانه، نخست در بخش یافته‌های توصیفی وضعیت شاخص‌های رفتار دوستدار محیط‌زیست به تفصیل مورد بحث و بررسی قرار گرفت و در ادامه جمع‌بندی یافته‌های توصیفی، میانگین شاخص‌های رفتاری در دو گروه شهروندان و مدیران اجرایی حوزه محیط‌زیست طبق نتایج به‌دست‌آمده از پرسش‌نامه‌ها بررسی شد.

وضعیت گویه‌های شاخص قوانین و سیاست‌های مؤثر در بروز رفتار محیط زیست‌گرایانه در گروه شهروندان:

جدول (۲) نتایج حاصل از تحقیق در رابطه با گویه‌های مرتبط با قوانین و سیاست‌های مؤثر بر تغییر رفتار محیط‌زیستی از دیدگاه شهروندان را نشان می‌دهد. همان‌طور که پیدا است گویه «به نظر من، قوانین و سیاست‌گذاری‌ها به‌اندازه کافی مشوق‌های اقتصادی به تولیدکنندگان انرژی‌های پاک اعطا می‌کنند» با میانگین ۲/۸۹ دارای بیشترین مقدار و گویه «به نظر من نظام آموزشی کشور به موضوع محیط‌زیست و مسائل مربوط به آن توجه کافی دارد» با میانگین ۱/۸۳ دارای کمترین مقدار است.

جدول ۲. اطلاعات توصیفی گویه‌های مرتبط با شاخص قوانین و سیاست‌های مؤثر بر تغییر رفتار محیط‌زیستی از دیدگاه شهروندان

ردیف	گویه	میانگین
1	به عقیده من در قوانین و سیاست‌گذاری‌ها به موضوع محیط‌زیست به‌عنوان یکی از اجزای اکوسیستم شهری به‌طور جدی توجه می‌شود	1/94
2	به نظر من، در ارزیابی اثرات محیط‌زیست، برای کلیه پروژه‌های شهری و عمرانی مطالعات کافی صورت می‌گیرد	1/91
3	به نظر من، قوانین و سیاست‌گذاری‌ها به‌اندازه کافی مشوق‌های اقتصادی به تولیدکنندگان انرژی‌های پاک اعطا می‌کنند	2/89
4	به نظر من نظام آموزشی کشور به موضوع محیط‌زیست و مسائل مربوط به آن توجه کافی دارد	1/83

۱. پیش فرض پژوهش آن است که استنباط و نگرش شهروندان متأثر از آموزش قوانین و سیاست‌های مرتبط با موضوع پژوهش در مقاطع مختلف تحصیلی آموزش عمومی و عالی، دریافت اطلاعات از طریق رسانه‌های جمعی و مطالعات شخصی است.

ردیف	گویه	میانگین
5	به عقیده من سازمان‌های مردم‌نهاد محیط‌زیستی از حمایت لازم دولت برخوردار هستند	1/97
6	به نظر من قوانین و سیاست‌گذاری‌ها به اندازه کافی از سرمایه‌گذاری خصوصی در جهت کاهش معضلات محیط‌زیستی حمایت می‌کند	1/98
7	به عقیده من قوانین به گونه‌ای است که تولیدکنندگان به رعایت استانداردهای محیط‌زیستی در محصولاتی که تولید می‌کنند ملزم هستند	1/91
8	به نظر من نقش اسناد فرادستی (قانون اساسی، برنامه‌های پنج‌ساله اول تا ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و...) در سیاست‌گذاری‌های محیط‌زیستی مناسب بوده است	24/2

وضعیت توصیفی گویه‌های شاخص قوانین و سیاست‌های مؤثر در بروز رفتار محیط‌زیست‌گرایانه از دیدگاه مدیران اجرایی:

نتایج حاصل از تحقیق در رابطه با گویه‌های مرتبط با قوانین و سیاست‌های مؤثر بر تغییر رفتار محیط‌زیستی از دیدگاه مدیران اجرایی در جدول (۳) آورده شده است، همان‌طور که مشاهده می‌شود، گویه «میزان انجام مطالعات ارزیابی اثرات محیط‌زیست در پروژه‌های شهری و عمرانی حوزه فعالیت شما چقدر است؟» با میانگین ۳/۳۳ دارای بیشترین مقدار و گویه «به چه میزان سازمان متبوع شما در تدوین قوانین و سیاست‌گذاری‌ها به موضوع محیط‌زیست به‌عنوان یکی از اجزای اکوسیستم شهری توجه جدی دارد» با میانگین ۲/۲۴ دارای کمترین مقدار است.

جدول ۳. اطلاعات توصیفی گویه‌های مرتبط قوانین و سیاست‌های مؤثر بر تغییر رفتار محیط‌زیستی از دیدگاه مدیران اجرایی

ردیف	گویه	میانگین
1	به چه میزان سازمان متبوع شما در تدوین قوانین و سیاست‌گذاری‌ها به موضوع محیط‌زیست به‌عنوان یکی از اجزای اکوسیستم شهری توجه جدی دارد؟	2/24
2	میزان انجام مطالعات ارزیابی اثرات محیط‌زیست در پروژه‌های شهری و عمرانی حوزه فعالیت شما چقدر است؟	3/33
3	قوانین و سیاست‌گذاری‌های سازمان متبوع شما به چه میزان برای مقابله با رفتارهای آسیب‌رسان به محیط‌زیست مفید و مناسب است؟	2/55
4	به چه میزان قوانین و سیاست‌های سازمان متبوع شما برای اعطای مشوق‌های اقتصادی به تولیدکنندگان انرژی‌های پاک از کارآمدی برخوردار است؟	2/65
5	سهم اسناد فرادستی (قانون اساسی، برنامه‌های پنج‌ساله اول تا ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و...) در سیاست‌گذاری‌های محیط‌زیستی حوزه فعالیت شما به چه میزان است؟	2/61

جمع‌بندی یافته‌های توصیفی از دیدگاه دو گروه:

مقایسه یافته‌های توصیفی مربوط به کارایی قوانین و سیاست‌های موجود در تغییر رفتار محیط‌زیستی از دیدگاه دو گروه جامعه نمونه در ۵ گویه مشترک نشان می‌دهد که تنها واگرایی در گروه شهروندان نسبت به مدیران اجرایی در خصوص کارایی قوانین و سیاست‌های موجود در تغییر رفتار محیط‌زیستی شهروندان مربوط به گویه «به نظر من، در ارزیابی اثرات محیط‌زیست، برای کلیه پروژه‌های شهری و عمرانی مطالعات کافی صورت می‌گیرد.» است. از نظر مدیران، ارزیابی مطالعات در پروژه‌های عمرانی مناسب است در صورتی که از دیدگاه شهروندان این چنین نیست؛ اما در خصوص سایر گویه‌ها هم‌گرایی مشاهده می‌شود.

آمار استنباطی:

برای آزمون فرضیه پژوهش جهت روشن شدن میزان التزام شهروندان به بروز رفتارهای محیط‌زیست‌گرایانه نخست فرضیه صفر و فرضیه تحقیق به صورت زیر ساخته شد:

فرضیه صفر: سیاست‌ها و راه‌کارهای موجود که منجر به تغییر رفتار محیط‌زیستی شهروندان می‌شود از کارایی بالا برخوردار است.

فرضیه تحقیق: سیاست‌ها و راه‌کارهای موجود که منجر به تغییر رفتار محیط‌زیستی شهروندان می‌شود از کارایی بالا برخوردار نیست.

در این مرحله برای بررسی سؤالات تحقیق و سایر تحلیل‌ها در گروه مدیران اجرایی ابتدا باید نرمال یا غیرنرمال بودن توزیع داده‌ها را مشخص نمود. در این پژوهش به منظور بررسی نرمال بودن توزیع داده‌ها از آزمون کولموگروف-اسمیرنف استفاده شده است. نتیجه این آزمون در جدول شماره (۴) قابل مشاهده است. سطح معناداری به دست آمده (۰/۱۶۸) در شاخص قوانین و سیاست‌ها در گروه مدیران مؤید آن است که توزیع مشاهده شده با توزیع نظری یکسان بوده و تفاوتی بین این دو وجود ندارد؛ یعنی توزیع داده‌ها در شاخص قوانین و سیاست‌ها در گروه مدیران یک توزیع نرمال می‌باشد.

۱۰۸ فصلنامه برنامه‌ریزی توسعه شهری و منطقه‌ای (علمی)، سال ششم، شماره ۱۷، تابستان ۱۴۰۰

جدول ۴. سطح معنی‌داری آزمون کولموگروف- اسمیرنف برای شاخص قوانین و سیاست‌ها

گروه	شاخص	مقدار k-s	سطح معناداری (sig)
مدیران	قوانین و سیاست‌ها	0/112	0/168

الف) جامعه نمونه شهروندان:

مطابق جدول (۵) که نشان‌دهنده میانگین هرگونه با حد استاندارد آلفا ۰/۰۵ است، میانگین تمامی گویه‌ها ۲/۰۸ یعنی پایین‌تر از حد مطلوب هستند. در این بین گویه «به نظر من نظام آموزشی کشور به موضوع محیط‌زیست و مسائل مربوط به آن توجه کافی دارد» دارای کمترین میزان با میانگین ۱/۸۳ نسبت به سایر گویه‌ها است. همچنین گویه «به نظر من، قوانین و سیاست‌گذاری‌ها به اندازه کافی مشوق‌های اقتصادی به تولیدکنندگان انرژی‌های پاک اعطا می‌کنند.» با میانگین ۲/۸۹، بیشترین مقدار را به خود اختصاص داده است. در نهایت می‌توان بر مبنای خروجی‌های حاصل از این آزمون پارامتریک این‌گونه بیان کرد که فرض اینکه قوانین و سیاست‌های موجود که منجر به تغییر رفتار محیط‌زیستی شهروندان می‌شود از کارایی بالا برخوردار بوده را رد کرد و پذیرفت که بر اساس نظرات جامعه نمونه، قوانین و سیاست‌های موجود که منجر به تغییر رفتارهای محیط‌زیست‌گرایانه شهروندان می‌شود از کارایی بالایی برخوردار نیست.

جدول ۵. کارایی قوانین و سیاست‌های موجود در تغییر رفتار محیط‌زیست‌گرایانه از دیدگاه

شهروندان بر حسب آزمون تی تک نمونه

مطلوبیت عددی آزمون = ۳								
ردیف	گویه‌ها	تعداد	میانگین	آماره t	درجه آزادی	تفاوت		
						میانگین		
فاصله اطمینان		حد		از ۹۵ درصد		حد		
		پایین		بالا		حد		
1	به عقیده من در قوانین و سیاست‌گذاری‌ها به موضوع محیط‌زیست به‌عنوان یکی از اجزای اکوسیستم شهری به‌طور جدی	641	1/94	-24/659	640	-1/06	-1/15	-0/98

کارایی قوانین و سیاست‌های موجود در ...؛ خوش‌بین و همکاران ۱۰۹

مطلوبیت عددی آزمون = ۳								
ردیف	گویه‌ها	تعداد	میانگین	آماره t	درجه آزادی	معناداری	تفاوت میانگین	فاصله اطمینان
								از ۹۵ درصد
								حد بالا
								حد پایین
	توجه می‌شود.							
2	به نظر من، در ارزیابی اثرات محیط‌زیست، برای کلیه پروژه‌های شهری و عمرانی مطالعات کافی صورت می‌گیرد.	641	1/91	-25/245	640	0/000	-1/09	-1/17 -1/0
3	به نظر من، قوانین و سیاست‌گذاری‌ها به اندازه کافی مشوق‌های اقتصادی به تولیدکنندگان انرژی‌های پاک اعطا می‌کنند.	641	2/89	-1/989	640	0/000	-0/11	-0/21 0/0
4	به نظر من نظام آموزشی کشور به موضوع محیط‌زیست و مسائل مربوط به آن توجه کافی دارد	641	1/83	-26/539	640	0/000	-1/17	-1/25 -1/08
5	به عقیده من سازمان‌های مردم‌نهاد محیط‌زیستی از حمایت لازم دولت برخوردار هستند.	641	1/97	-24/000	640	0/000	-1/03	-1/12 -0/95

مطلوبیت عددی آزمون = ۳									
ردیف	گویه‌ها	تعداد	میانگین	آماره t	درجه آزادی	معناداری	تفاوت میانگین	فاصله اطمینان از ۹۵ درصد	
								حد پایین	حد بالا
6	به نظر من قوانین و سیاست‌گذاری‌ها به اندازه کافی از سرمایه‌گذاری خصوصی در جهت کاهش معضلات محیط‌زیستی حمایت می‌کند	641	1/98	-23/990	640	0/000	-1/10	-1/02	-0/94
7	به عقیده من قوانین به گونه‌ای است که تولیدکنندگان به رعایت استانداردهای محیط‌زیستی در محصولاتی که تولید می‌کنند، ملزم هستند	641	1/91	-24/366	640	0/000	-1/10	-1/09	-1/01
8	به نظر من نقش اسناد فرادستی (قانون اساسی، برنامه‌های پنج‌ساله اول تا ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و...) در سیاست‌گذاری‌های محیط‌زیستی	641	2/24	-16/780	640	0/000	-0/76	0/85	-0/67

مطلوبیت عددی آزمون = ۳								
ردیف	گویه‌ها	تعداد	میانگین	آماره t	درجه آزادی	معناداری	تفاوت	
							میانگین	فاصله اطمینان از ۹۵ درصد
							حد بالا	حد پایین
	مناسب بوده است.							
مجموع	641	2/08	-39/411	640	0/000	-0/917	0/962	-0/870

ب) جامعه نمونه مدیران اجرایی:

مطابق جدول (۶) که نشان‌دهنده میانگین هرگونه باحد استاندارد آلفا ۰/۰۵ است، میانگین تمامی گویه‌ها ۶۸/۲ یعنی پایین‌تر از حد مطلوب هستند. در این بین گویه «میزان انجام مطالعات ارزیابی اثرات محیط‌زیست در پروژه‌های شهری و عمرانی حوزه فعالیت شما چقدر است؟» دارای بیشترین میزان با میانگین ۳/۳۳ نسبت به سایر گویه‌ها است. همچنین گویه «به چه میزان سازمان متبوع شما در تدوین قوانین و سیاست‌گذاری‌ها به موضوع محیط‌زیست به‌عنوان یکی از اجزای اکوسیستم شهری توجه جدی دارد؟» با میانگین ۲/۲۴ کمترین مقدار را به خود اختصاص داده است. در نهایت می‌توان بر مبنای خروجی‌های حاصل از این آزمون پارامتریک، فرض داشتن کارایی قوانین و سیاست‌های موجود در تغییر رفتار محیط‌زیستی شهروندان را رد کرد و پذیرفت که بر اساس نظرات جامعه نمونه، قوانین و سیاست‌های موجود که منجر به تغییر رفتار محیط‌زیستی شهروندان می‌شود از کارایی بالا برخوردار نیست.

جدول ۶. کارایی قوانین و سیاست‌های موجود در تغییر رفتار محیط‌زیست‌گرایانه از دیدگاه مدیران اجرایی برحسب آزمون تی تک نمونه

مطلوبیت عددی آزمون = ۳									
رتبه	پرسش	تعداد	میانگین	آماره t	درجه آزادی	ممناداری	تفاوت میانگین	فاصله اطمینان از ۹۵ درصد	
								حد بالا	حد پایین
۱	به چه میزان سازمان متبوع شما در تدوین قوانین و سیاست‌گذاری‌ها به موضوع محیط‌زیست به‌عنوان یکی از اجزای اکوسیستم شهری توجه جدی دارد؟	49	2/24	-4/765	48	0/000	-0/76	-1/07	-0/44
۲	میزان انجام مطالعات ارزیابی اثرات محیط‌زیست در پروژه‌های شهری و عمرانی حوزه فعالیت شما چقدر است؟	49	3/33	2/066	48	0/044	0/33	0/01	0/64
۳	قوانین و سیاست‌گذاری‌های سازمان متبوع شما به چه میزان برای مقابله با رفتارهای آسیب‌رسان به محیط‌زیست مفید و مناسب است؟	49	2/55	-2/856	48	0/006	-0/45	-0/77	-0/13
۴	به چه میزان قوانین و سیاست‌های سازمان متبوع شما برای اعطای مشوق‌های اقتصادی به تولیدکنندگان انرژی‌های پاک از کارآمدی برخوردار است؟	49	2/65	-2/267	48	0/028	-0/35	-0/65	-0/04
۵	سهم اسناد فرادستی (قانون اساسی، برنامه‌های پنج‌ساله اول تا ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و...) در سیاست‌گذاری‌های محیط‌زیستی حوزه فعالیت شما به چه میزان است؟	49	2/61	-2/6717	48	0/012	-0/39	-0/69	-0/09
	مجموع	49	2/68	-2/969	48	0/005	-0/32	-0/54	-0/01

نتیجه‌گیری

نتایج این پژوهش بیانگر ضرورت توجه به عوامل تأثیرگذار در بروز رفتار محیط‌زیست‌گرایانه در انسان‌ها برای دستیابی به توسعه‌یافتگی به‌عنوان یکی از مهم‌ترین مسائل کشورهای در حال توسعه است. از این رو توجه به رابطه دوسویه انسان و محیط‌زیست در حرکت به سوی

توسعه‌پایدار و حفظ محیط‌زیست در کلان‌شهر تهران از اهمیت بسزایی برخوردار است. در واکاوی پژوهش ۸ شاخص "نگرش"، "دانش، تحصیلات و اطلاعات"، "دین، جهان‌بینی و معرفت‌شناسی"، "اقتصاد"، "منبع کنترل"، "ارزش"، "اجتماعی و فرهنگی" و "قوانین و سیاست‌گذاری‌ها" مورد بررسی قرار گرفت و فرضیه تحقیق "سیاست‌ها و راه‌کارهای موجود که منجر به تغییر رفتار محیط‌زیستی شهروندان می‌شود از کارایی بالا برخوردار نیست" تأیید شد. میانگین پایین در هر دو گروه شهروندان شهر تهران و مدیران حوزه محیط‌زیست شهرداری تهران در شاخص قوانین و سیاست‌ها مؤید آن است که هر دو گروه جامعه نمونه قوانین و سیاست‌های جاری در کشور را جهت بروز رفتار محیط‌زیست‌گرایانه مناسب نمی‌دانند. توجه به نظام آموزشی کشور، اعطای مشوق‌های اقتصادی به تولیدکنندگان انرژی‌های پاک، نقش اسناد فرادستی، حمایت از سازمان‌های مردم‌نهاد حامی محیط‌زیست و به‌طور کلی توجه به محیط‌زیست به‌عنوان یکی از اجزای اکوسیستم شهری در کلان‌شهر تهران از موارد حائز اهمیت جهت حفظ محیط‌زیست و حرکت به‌سوی توسعه پایدار است. یافته‌ها حاکی از آن است که میانگین تمامی گویه‌ها ۲/۰۸ یعنی پایین‌تر از حد مطلوب هستند. نتایج تحقیق نشان می‌دهد شهروندان تهرانی با میانگین ۱/۸۳ از ۵ (کم‌ترین میانگین بین گویه‌ها) به عدم توجه نظام آموزشی کشور به مسائل محیط‌زیست عقیده دارند. بی‌شک تحقق بسیاری از شاخص‌های تأثیرگذار از جمله "دانش، تحصیلات و اطلاعات" در گرو سیاست‌گذاری‌های کلان کشور به‌ویژه در وزارت آموزش و پرورش است. بهره‌گیری از ظرفیت رسانه‌ها (رادیو، تلویزیون و فضای مجازی) در عینیت بخشیدن به عملکرد آسیب‌رسان محیط‌زیست و نتایج این تخریب در همه وجوه زندگی حال و آینده انسان‌ها تأثیر بسیار دارد. در عین حال نمی‌توان تأثیر سیاست‌گذاری مدیریت شهری و اختصاص منابع مالی مناسب در تأمین زیرساخت‌های لازم برای بروز رفتار دوست‌دار محیط‌زیست را نادیده گرفت؛ زیرا بروز رفتار محیط‌زیست‌گرایانه نیازمند بستری مناسب است که جز در سایه قوانین و سیاست‌های مرتبط با این حوزه امکان‌پذیر نیست. در این بین نگاه چندوجهی مدیران اجرایی حوزه محیط‌زیست شهرداری تهران که در رویارویی مستقیم با معضلات محیط‌زیستی این کلان‌شهر قرار دارند، بسیار حائز اهمیت است. یافته‌ها حاکی از آن است که میانگین تمامی گویه‌ها ۲/۶۸ یعنی پایین‌تر از حد مطلوب است. از دیدگاه این مدیران در تدوین قوانین و سیاست‌ها، بامیانگین ۲/۲۴ از ۵ (کمترین مقدار) به موضوع محیط‌زیست شهری به‌عنوان یکی از اجزای اکوسیستم شهری که در تعامل و ارتباط

پیوسته با سایر وجوه زندگی در شهر است، توجه کافی نشده و برای مقابله با رفتارهای مخرب محیط‌زیستی قوانین مناسبی وجود ندارد. در نهایت بر مبنای خروجی‌های حاصل از آزمون‌های پارامتریک می‌توان فرض داشتن کارایی قوانین و سیاست‌های موجود در تغییر رفتار محیط‌زیستی شهروندان را رد کرد و پذیرفت که بر اساس نظرات هر دو گروه، قوانین و سیاست‌های موجود که منجر به تغییر رفتار محیط‌زیستی شهروندان می‌شود از کارایی بالا برخوردار نیست.

با توجه به عرصه‌های گوناگون زندگی شهری متأثر از محیط‌زیست، در نظر گرفتن سیاست‌های تشویقی برای صاحبان صنایع و واحدهای خدماتی سبز، برنامه‌های حمایتی از فعالیت‌های داوطلبانه محیط‌زیستی و نظارت بر فعالیت‌های انسان در طبیعت، نقش به‌سزایی در بهبود وضعیت محیط‌زیستی شهر تهران ایفا می‌کند. با این‌همه، افزایش آگاهی، تغییر نگرش و شناخت محیط پیرامون و... اگر با بروز و ظهور رفتار محیط‌زیست‌گرایانه همراه نباشد تأثیری در بهبود وضعیت محیط‌زیست نخواهد داشت. از این‌رو می‌توان قوانین و سیاست‌گذاری‌های مناسب را به‌عنوان رکن اصلی بروز رفتار محیط‌زیستی و آنچه در نهایت جوامع را به سمت بهبود مستمر و توسعه پایدار رهنمون می‌کند برشمرد. هدف این پژوهش بررسی نقش قوانین و سیاست‌ها در بروز رفتار محیط‌زیست‌گرایانه با توجه به شاخص‌های مؤثر در بروز رفتار از دیدگاه دو گروه شهروندان شهر تهران و مدیران اجرایی حوزه محیط‌زیست شهرداری تهران و لزوم توجه به نقش قوانین و سیاست‌های کارآمد در دستیابی به وضعیت مطلوب در حوزه محیط‌زیست شهری است.

منابع

- جوادی آملی، عبدالله. (۱۳۸۶). *اسلام و محیط‌زیست*، قم: مرکز چاپ و نشر اسراء، چاپ سوم. سروش، عبدالکریم. (۱۳۸۱). *درآمدی بر فلسفه اخلاق از دیدگاه متفکران مسلمان معاصر ایران*، تبریز، ناشر: موسسه تحقیقاتی علوم انسانی دانشگاه تبریز.
- شاه ولی، منصور. (۱۳۷۸). *بسترسازی برای مشارکت در توسعه و حفاظت از منابع طبیعی*، مجموعه مقالات اولین همایش منابع طبیعی، مشارکت و توسعه، تهران، دفتر ترویج و مشارکت مردمی سازمان جنگل‌ها و مراتع کشور.
- عابدی سروستانی، احمد؛ شاه ولی، منصور؛ محقق داماد سید مصطفی. (۱۳۸۶). ماهیت و دیدگاه‌های اخلاق محیط‌زیست با تأکید بر اخلاق محیط‌زیست با تأکید بر دیدگاه اسلامی، *فصلنامه اخلاق در علوم و فن‌آوری*، شماره ۱-۲.
- فاضلی، محمد و جعفر صالحی، سحر. (۱۳۹۲). شکاف نگرش، دانش و رفتار زیست‌محیطی گردشگران، *فصلنامه علمی پژوهشی مطالعات مدیریت گردشگری*، سال هشتم شماره ۲۲.
- فردوسی، سیما؛ مرتضوی، شهرناز؛ رضوانی، نعیمه. (۱۳۸۶). رابطه بین دانش زیست‌محیطی و رفتارهای محافظت از محیط‌زیست، *پژوهش‌نامه علوم انسانی*، شماره ۵۲، ص ۱۶۶ تا ۲۵۳.
- فروتن کیا، شهروز و نواح، عبدالرضا. (۱۳۹۵) *جامعه‌شناسی محیط‌زیست*؛ تهران: نشر جامعه‌شناسان، چاپ اول.
- میرفردی، اصغر. (۱۳۹۵). بررسی رابطه پایگاه اقتصادی - اجتماعی و احساس مسئولیت اجتماعی با رفتار محیط‌زیستی (مورد مطالعه: ساکنان نورآباد ممسنی)، *فصلنامه آموزش محیط‌زیست و توسعه پایدار*، سال پنجم، شماره ۱.
- محقق داماد، سیدمصطفی. (۱۳۹۳). *الهیات محیط‌زیست*، ناشر: موسسه پژوهشی حکمت و فلسفه ایران، چاپ اول.

References

- Ajzen, Icek., & Fishbein, Martin. (1980). *"Understanding attitudes and predicting social behavior"*, Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- ALLEN, James.B. & FERRAND, Jeniffer. (1999). "Environmental locus of control, sympathy, and pro-environmental behavior: a test of Geller's actively caring hypothesis", *Environment and Behavior*, 31(3), pp. 338-353.

- Almer, Christian. and Goeschl, Timo. (2010). "Environmental crime and punishment: empirical evidence from the german penalcode", *Land Economics*, 86(4):707–726.
- Alp'izar, Francisco. and Gsottbauer, E. (2015). "Reputation and household recycling practices: Field experiments in costarica", *Ecological Economics*, 120:366–375.
- Arcury, Thomas A. (1990). "environmental attitude and environmental knowledge", *human organization*.49(4); 300-4.
- Baraquia, Lee, (2019) *Students science Engagement scale (SSES): Developing the the constructs to measure science engagement*, <https://www.researchgate.net/publication/339139596>
- Blaiki, Norman. W. H. (1992). "The nature and origin of ecological word views: An Australian study", *Social science quarterly* 73:144-65.
- Blake, James. (1999). "Overcoming the 'value–action gap' in environmental policy: tensions between national policy and local experience", *Local Environment*, 4(3), pp. 257–278.
- Borden, Richard j. & FRANCIS, Janice.L. (1978). "who cares about ecology? Personality and sex difference in Environmental concern", *Journal of Personality*, 46, pp. 190–203.
- Chawla, Louise. (1999). "Life paths into effective environmental action", *The Journal of Environmental Education*, 31(1), pp. 15–26.
- De Paula Gabriela, cavalcant Rachel.N (2000). "Ethics: essence for sustainability", *Journal of cleaner production*.
- Diekmann, Andreas. & Preisendoerfer, Peter. (1992). "Persoenliches Umweltverhalten, Die Diskrepanz zwischen Anspruch und Wirklichkeit" *Koelner Zeitschrift fuer Soziologie und Sozialpsychologi*, 44, pp. 226–251.
- Dunlap, Riley E. (1975). "The impact of political orientation on environmental attitudes and actions". *Environment and behavior*, 7(4):428–454.
- Eisenberg, Nancy. & Miller, Paul. (1987). "The relation of empathy to prosocial and related behaviors", *Psychological Bulletin*, 101, 91-119
- Fietkau, Hans-Joachim. & KesselL, Hans. (1981)" Umweltlernen: Veraenderungsmoeglicheite n des Umweltbewusstseins". *Modell-Erfahrungen* (Koenigstein, Hain Vol. 18).
- Frick, Jacqeline; Kaiser, Florian G.; Wilson Mark. (2004). "Environmental knowledge and conservation behavior: exploring prevalence and structure in a representative sample", *Personality and individual differences*. volume 37, 1597-1613.
- Guber, Deborah Lynn. (2013). "A cooling climate for change? Party polarization and the politics of global warming", *American Behavioral Scientist*, 57(1):93–115.

- Hartmann, Patrick., Eisend, Martin., Apaolaza, Vanessa., and D'Souza, Clare. (2017). "Warm glow vs. altruistic values: How important is intrinsic emotional reward in proenvironmental behavior?" *Journal of Environmental Psychology*, volume 52, 43-55.
- Hines, Jody M, Hangerford, Harold.R. & Tomera, Audrey.N. (1986-87). "Analysis and synthesis of research on responsible pro-environmental behavior: a meta-analysis", *The Journal of Environmental Education*, 1-8.
- Kirakozian, Ankinee. (2016). "One without the other? behavioral and incentive policies for household waste management", *Journal of Economic Surveys*, 30(3):526–551.
- Khazian, Azar M. (2004). "Implicit connections with nature", *Journal of environmental psychology*, 24(1):31–42.
- Kollmuss, Anja. & Agyeman, Julian. (2002), "Mind the Gap: why do people act environmentally and what are the barriers to pro-environmental behavior?" *Environmental Education Research*, 8(3):239-260.
- Lehmann, Jurgen. (1999). "*Befunde empirischer Forschung zu Umweltbildung und Umweltbewusstsein*" *Umweltforschung*, volume 4.
- Mayer, F. Stephan. and Frantz, Cynthia. M. (2004). "The connectedness to nature scale: A measure of individuals feeling in community with nature", *Journal of environmental psychology*, 24(4):503–515.
- Mclaren, Duncan, Bullock, Simon. & Yousuf, Nusrat. (1998). "*Tomorrow's World. Britain's Share in a Sustainable Future*" London, Earthscan.
- Morren, Meike. and Grinstein, Amir. (2016). "Explaining environmental behavior across borders: A meta-analysis". *Journal of Environmental Psychology*, 47:91–106.
- Neumayer, Eric. (2004). "The environment, left-wing political orientation and ecological economics", *Ecological economics*, 51(3):167–175.
- Norton, Thomas A., Zacher, Hannes, Parker, Stacey L., and Ashkanasy, Neal M. (2017). "Bridging the gap between green behavioral intentions and employee green behavior: The role of green psychological climate", *Journal of Organizational Behavior*, volume 38, 996-1015.
- Owens, Susan. (2000) "Engaging the public: information and deliberation in environmental policy", *Environment and planning A*, 32, pp. 1141-1148.
- Rajecki, D.W. (1982) "Attitudes: themes and advances" (*sunderland, MA, Sinauer*).
- Videras, Julio, Owen, Ann L., Conover, Emily, and Wu, Stephen. (2012). "The influence of social relationships on pro-environment behaviors", *Journal of Environmental Economics and Management*, 63(1):35–50.

۱۱۸ فصلنامه برنامه‌ریزی توسعه شهری و منطقه‌ای (علمی)، سال ششم، شماره ۱۷، تابستان ۱۴۰۰

Welsch, Heinz. and K"uhling, Jan. (2016). "Green status seeking and endogenous reference standards", *Environmental Economics and Policy Studies*, 18(4):625–643.

Stern PaulC., 2000: "Toward a Coherent Theory of Environmentally Significant behaviour", *Journal of Social Issues*, vol.56, 407-424.

